

Муниципалдыг бюджеттик нити өөредилге чери
Тыва Республиканын Таңды кожуунун Кызыл-Арыг
ортумак нити өөредилге школызы

Директорнун өөредилге
талазы-биле оралакчызы
чопшээрэн.

_____/Донгак И.А./
“ ” _____ 2023 ч.

**2023-2024 өөредилге чылында
“Тыва дыл” эртемниң
факультативинге
АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА**

Башкызы: Тыва дыл болгаш чогаал башкызы Куулар Долаана Доржуевна
Класс: 11

Кызыл-Арыг суур, 2023 ч.

Тайылбыр бижик

11-ги класстарга “Тыва дыл” эртемниң факультативинге ажилчын программаны Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунуң Эртем чөвүлелиниң бадьлааны М.Д.Биче-оолдуң “Тыва чугаа культуразы” деп эртем ажылынга болгаш чаа Федералдыг күрүне өөредилге стандартының негелделеринге, Тыва Республиканың өөредилге черлеринге кижиниң аас болгаш бижимел чугаазын болгаш чугаа культурын кижизидип сайзырадырының концепциязынга (2011ч.) дүүштүр тургускан..

2023-2024 өөредилге чылында 11-ги класстарга “Тыва дыл” эртемниң факультативин өөредиринге өөредилге планында неделяда ниитизи-биле 2 шак көрдүнген. 11-ги класстарга 33 өөредилге неделязында 67 шакта программаны долузу-биле өөреткен турар ужурлуг.

Курстун (эртемниң) план езугаар шингээттингениниң түңнелдери

Бо программа 11-ги класстарның доозукчуларының бот-тускайлаң (личностные), метапредметтиг (метапредметные), предметтиг (предметные) дараазында түңнелдерни чедип алырын магадылап хандырып турар.

Бот-тускайлаң түңнелдери (личностные результаты)

1. Хамааты мөзү-шынар кижизидилгези;
2. Патриоттук кижизидилге;
3. Сагыш-сеткил, мөзү-шынар кижизидилгези;
4. Чараш чүүлду эскерип билиринге кижизидери;
5. Күш-шыдал азы мага-бот дадыктырылгазының кижизидилгези;
6. Күш-ажыл кижизидилгези;
7. Бойдуска хумагалыг болурунга кижизидери;
8. Эртемниң үнелиин, чугулазын медресеп билиринге кижизидери.

Метапредметтиг туннелдери

1. Литературлуг дылдың нормаларын шингээдири;:
2. Аас болгаш бижимел чугааның кол негелделери-биле таныжари;
3. Аас чугааның янзы-бүрү стиль аянарларының дугайында бөдүүн билиглерни, чаңчылдарны, мергежилгелерни алып болгаш чугааның янзыларын (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын) ылгап билиринге чаңчыгары;
4. Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазынга эге школага алган чаңчыл-мергежилгелерин улам байыдып, сайзырадыры.

Предметтиг түңнелдери

1. Дылдын ужур-дузазынын дугайында билир болур;
2. Орус дыл болгаш национал дылдарнын дугайында билген турар ужурлуг;
3. Литературлуг дыл болгаш чугаа культуразы деп чул дээрзин билген турар ужурлуг;
4. Чугаа культуразынын кол негелделерин албан билир, ону сагып билир ужурлуг;
5. Грамматиктиг частырыгларнын кол-колун билир, ону болдурбазын сагыыр ужурлуг.

Курстун (эртемниң) кол допчузу

№	Өөредир кезектери	Шагы	Оон иштинде		Кижиз.ажыл ының угл.
			Чугаа сайзырад	Хыналд а ажыл	
1	Дылдын ужур-дузазы	5	1	-	1,2,3,4,5,6,7,8
2	Орус дыл болгаш национал дылдар	5	1	-	1,2,3,4,5,6,7,8
3	Литературлуг дыл болгаш чугаа культуразы	6	-	-	1,2,3,4,5,6,7,8
4	Чугаа культуразынын кол	23	3	-	1,2,3,4,5,6,7,8

	негелделери				
5	Грамматиктиг частырыглар	28	1	2	1,2,3,4,5,6,7,8
	Шупту	67	6	2	

Календарь-темалыг план

№	Кичээлдин темалары	Шагы	Уези		Тайылбыр
			План езугаар	Херек кырында	
	Дылдын ужур-дузаы				
1	Дыл дугайында ниити билиг	1	9.09		
2	Дыл болгаш бодал	1	9.09		
3	Дыл болгаш бодал		16.09		
4	Дыл биле чугаа	1	16.09		
5	Чогаадыг «Дыл- харылзажылганың чугула чепсээ»	1	23.09		
	Орус дыл болгаш национал дылдар				
6	Частырыглар-биле ажил.Орус дылдын ужур-дузаы	1	23.09		
7	Чогаадыг «Кым болур мен? Чуге?»»	1	30.09		
8	Частырыглар-биле ажил.Национал дылдар	1	30.09		
9	Национал дылдар	1	7.10		
10	Төлевилелдер камгалалы «Национал дылдар»	1	7.10		
	Литературлуг дыл болгаш чугаа культуразы				
11	Литературлуг дыл дугайында билиг	1	14.10		
12	Литературлуг нормалар	1	14.10		
13	Литературлуг нормалар	1	21.10		
14	Литературлуг нормалар	1	21.10		
15	Төлевилелдер камгалалы «Тыва дылдың хевирлери: күрүне дылы, литеаратурлуг дыл, диалектилер»	1	28.10		
16	Чугаа культуразы	1	28.10		
	Чугаа культуразынын кол негелделери				
18	Чугаанын шынныг болуру	1	11.11		
19	Чугаанын чиге болуру	1	11.11		
20	Чогаадыг «Кижинин чаражы-сеткилинде...»	1	18.11		
21	Частырыглар-биле ажил.Чугаанын бөдүүн болуру	1	18.11		
22	Чугаанын бөдүүн болуру	1	25.11		
23	Чугаанын арыг болуру	1	25.11		
24	Эргижирээн сөстөр	1	2.12		
25	Кызы сөстөр	1	2.12		
26	Кызы сөстөр	1	9.12		
27	Дедир-домак	1	9.12		

28	Төлөвилелдер камгалалы «Чугааның арыг болуру чүден хамааржырыл?»	1	16.12		
29	Албан-херек бижииниң сөстери	1	16.12		
30	Албан-херек бижииниң сөстери	1	23.12		
31	Эдертиг «Торээн чуртун камгалап чораан кыс»	1	23.12		
32	Частырыглар-биле ажыл.Хевир-майык барымдаалаан сөстөр	1	13.01		
33	Хевир-майык барымдаалаан сөстөр	1	13.01		
34	Бок сөстөр	1	20.01		
35	Төлөвилелдер камгалалы «Амгы тыва дылда бок сөстөр»	1	20.01		
36	Артык сөстөр	1	27.01		
37	Сөстөр катаптаары	1	27.01		
38	Өске дылдарнын сөзүн хереглээри	1	3.02		
39	Чогаадыг «Тыва дылывысты камгалап, кадагалап шыдаар бис бе?»	1	3.02		
40	Частырыглар-биле ажыл. Терминнер	1	10.02		
	Грамматиктиг частырыглар				
41	Домакта сөстөрниң туружу	1	10.02		
42	Домакта сөстөрниң туружу	1	17.02		
43	Ат орнун хереглээри	1	17.02		
44	Ат орнун хереглээри		24.02		
45	Сөс кожумактарын катаптаары	1	24.02		
46	Сөс кожумактарын шын хереглээри	1	2.03		
47	Сөс кожумактарын шын хереглээри	1	2.03		
48	Сөглекчиниң кол сөс-биле холбаазы	1	9.03		
49	Сөглекчиниң кол сөс-биле холбаазы		9.03		
50	Чангыс аймак сөстөрниң (кежигүннерниң) холбаазы	1	16.03		
51	Чангыс аймак сөстөрниң (кежигүннерниң) холбаазы	1	16.03		
52	Будулчак,утказы чөрүшкек домактар	1	23.03		
53	Будулчак,утказы чөрүшкек домактар	1	23.03		
54	Дудуу сөстүг домактар	1	6.04		
55	Дудуу сөстүг домактар	1	6.04		
56	Чогаадыг «Аныяктар-келир уенин тургузукчулары»	1	13.04		
57	Частырыглар-биле ажыл. Шын бижилгеге (орфографияга) частырыглар	1	13.04		
58	Шын бижилгеге (орфографияга) частырыглар	1	20.04		
59	Шын бижилгеге (орфографияга) частырыглар	1	20.04		
60	Хыналда диктант «Ааттыгган хойлаарак»	1	27.04		
61	Частырыглар-биле ажыл. Бижик демдектеринге частырыглар	1	27.04		
62	Шын адалгага (орфоэпияга)	1	4.05		

	частырыглар				
63	Шын адалгага (орфоэпияга) частырыглар	1	4.05		
64	Шын адалгага (орфоэпияга) частырыглар	1	11.05		
65	Частырыглар-биле ажыл.Чыл дургузунда өөрөнгөн темаларнга хыналда ажыл	1	11.05		
66	Кичээл-маргылдаа «Билиивисти шенежиили»	1	18.05		
67	Түңнел кичээл	1	18.05		
68	Катаптаашкын	1	25.05		

«Тыва дыл» эртеминге факультативтиң эдилгелер арны

Бижикти киирген хүнү	Киирген өскерилгелерниң тайылбыры	Доктаал болгаш хүнү

**Төрөөн чогаал эртеминге чугаа сайзырадылгазының кичээлдерининч
чижек програмазы.**

№	Кичээлдин темалары	Шагы	Уе зи	Херек кыр ында	Кичээлдин хевири	Билип алыр чүүлдери	Немелде онаалгалар	
1	Тыва улустун аас чогаалы.	1			Кичээл-мөөрей	Аас чогаалының бөлүктери үлегер домактар, тывызыктарга мөөрейлежип билири	Удур-дедир догааштырып тывызыктажыры, чаа тывызыктар тывар.	Тв чу
2	«Ирей, кадай болгаш Алдын-кушкаш»- Тоолду рольдап ойнаары	1			Кичээл-концерт	Тоолдун сөстөрүн шын билири	Аянын чугаалаары, артисчизи	Сл
3	Ак-Сагыш болгаш Кара-Сагыш, Лю алышкылар	1			Аянын номчулга	Тоолдарның кыска утказы, эки, багай маадырларны ылгаары	«Ак-Сагыш, Кара-Сагыш алышкылар болуп болур бе? – ажык чугаа.	Ө «Т
4	Боралдай ашак, Дөң-Хөөжүк	1			Аянын номчулга	Маадырларның омур-хевирлери, аажы-чаңы	Тоолдардун кыска планын тургузар	Ө
5	Чогаадыг «Мээң ынак тоолум маадыры»	1			Хыналда	Тоол маадырларын кайы-хире үнелээри	Чурук чуруур.	
6	Кым эң ажыктыг болганыл?	1			Төгери стол	Бодунун шилип алганы дириг амытанының ажыын көргүзөр	Чогаадыг, чурук. Ажыктыын көргүскен схема	Д
7	Очулдурган басня чогаалдары	1			Аянын номчулга	Орус чогаалдардан очулдурган баснялар-биле таныжары	Бир басня шээжилээр	Ор
8	«Адыг оолдарының эжингени»	1			Хыналда	Сөзүглелдин утказын шын дамчыдары, чижек план тургузары	Эдэртиг	Эд

9	«Мээң авам»	1			Хыналда	Бодунун авазын чогаалда авабиле деңнеп көргүзери	Чогаадыг	С.
10	«Черликпенниң маадырлыг чоруу»	1			Немелде номчулга	Номда кирбээн эгелер-биле таныжылга	Чогаадыг-миниатюра, чурук	С.
11	«Мээң эжим»	1			Хыналда	Найырал темазын шын билип алганы	Чогаадыг	«Э
12	Тыва оюннар «Хову театры – сайзанак»	1			Кичээл-оюн	Сайзанактап ойнаарының чурумун билири	Тыва оюннар дугайында төлевилелдер кылыр	Са
13	«Келир үеде кым болур мен?»	1			Хыналда	Бодунун шилип ап турар мергежилин билири	Чогаадыг	
14	«Кижиг бойдустун төлү»	1			Ажык чугаа	Кижиг бойдустун төлү деп чүүлдү бадыткап билири.	Кызыл дептерже кирип турар дириг амытаннар болгаш үнүштер – дыңнадыглар кылыр	С.
15	«Бойдусту камгалаары- кижиг бүрүзүнүн херээ!»	1			Хыналда кичээл	Бойдусту камгалаарыңа хамаарыштыр бодунун бодалы	Кыйгырыг аянынга чогаадыг, чурук азы шүлүк	Пе
16	«Күш-ажыл кижини каастаар»	1			Холушкак хевирниң кичээли	Күш-ажылчы кижиниң чымыштың ижиниң түңнелдери ону ат-алдарга чедирер деп чүүлдү бадыткаары	Социалистиг уш-ажылдың маадырлары чораан кижилерге төлевилелдер кылыр	Те
17	Дүрген номчулгага кичээл-зачет	1			Хыналда	Номчуурунун деңнелин илередири	Номчаан чүүлүнүн утказын шын илередиринге чаңчыгар	
18	С. Пюрбю «Кадарчының таалалыры»	1			Аянынг номчулга	Шүлүктүн сөзүггелинге даянып, мал	Дылының уран-чечен аргаларын тывар	

						ажылының ажыынга аас чугаа		
19	«Иви мал- чараш»	1			Холушкак хевирниң	Ивин малдын хар-назыны, аажы-чаңы, кижиге ажыктыы	Иви малдың хар-назын аайы-биле аттары, чиир сигени	И
20	Тожу черниң чараш каазы.	1			Хыналда	Тожуну көрбээн кижиге Тываны көрбээн деп чугааның утказы	Чогаадыг.	Чу
21	Хөвөңмей. «Чүрээм сөглөп келди»	1			Аянның номчулга кичээли	Космонавтика хүнү, ону чоннун демдеглөп турары.	Ю. Гагарин ындыг аттыг кижилер, космос делгеминде амгы үеде байдал	К
22	«Азыранды кымның ыды болганыл?»	1			Дискуссия	Азырандының читкениниң соонда кнчап барган деп айтырыгның харызы	«Мээң ыдым» чогаадыг-миниатюра	
23	С. Сурун-оол Ак-Төш	1			Немелде номчулга кичээли	Азыранды биле Ак-Төште дөмей чүүлдер бар деп чүүлдү тывары	Тоожуну төндүр номчуур.	
24	Е. Бады-Мөңгө Челер-Доруг	1			Немелде номчулга кичээли	Аъттың тыва кижиге чоогу. Амгы үеде аът чарыжының сайзырааны	Амгы үеде аът чарыжы, оң мунукчуларының дугайында солун материалдары тывар.	Т
25	«Чарыш аьды мунганым»	1			Хыналда	Номчаан чүүлдүн утказын чиг дамчыдары, частырыг чок бижип билири	Эдертиг	Э
26	Ада-чуртуң Улуг дайынынга тыва чоннун киржилгези.	1			Кичээл-экскурсия	Тыва эки турачы чаңгыс чер чурттуглары ыс-биле таныжылга	Оларның дугайында материалдар чыыр	М
27	В. Манаенков Тыва эки турачылар	1			Аянның номчулга	Тыва эки турачылар	Очулдуртунган чогаалдың	

	дугайында баллада				кичээли	дугайында билиин байыдар	дылынга сайгарылга	
28	О. Сувакпит Кечил-оолдун солдаттары, С. Тока Тиилелгениң найыр-наадымы	1			Аянныг номчулга кичээли	Тыва эки турачылар дугайында билири	Тыва эки турачылар дугайында телевилел бижиир	Те
29	С. Тока. Чаа Тыва	1			Немелде номчулга кичээли	Тываның Россияга каттышканы, Москвага болган хуралче чораан делегаттар	Номда кирбээн эгелер номчулгазы.	С.
30	С. Щипачев. «Тыва өннүктеримге»	1			Аянныг номчулга кичээли	С. Щипачевтун 1942 чылда Тывага келгени.	Чогаалчы дугайында немелде материалдар тывар	
31	О. Саган-оол «Россияга алдар», С. Пюрбю «Россияга йөрээл»	1			Аянныг номчулга кичээли	Россинын хамаатызы мен деп чүүлдү бадыткаары	Шүлүктерниң дылын деннеп сайгарары	
32	А. Даржай «Аартыктатпайн чору боор мен», А. Үержаа «Ие дылым», «Хараган».				Аянныг номчулга кичээли	Шүлүктерниң утказын шын билип алганы, тыва дылдың ажык-дузазы.	«Ие дылым» - шээжилээр	Чо чь
33	Түңнел катаптаашкын «Мээң сонуургааным чогаал»	1			Хыналда ажыл	Номчаан чогаалдарындан эң сонуургаан чогаалы.	Чогаадыг	
34	Дүрген номчулгага кичээл-зачет	1			Хыналда	Номчуурунун деңнелин илередири	Номчаан чүүлүнүн утказын шын илередиринге чаңчыгар	

